

САКРАЛНИ ОБЈЕКТИ У МОРАВСКОМ СТИЛУ У ФУНКЦИЈИ ТУРИЗМА

RELIGIOUS OBJECTS OF MORAVSKI STYLE IN THE FUNCTION OF TOURISM

Бесермењи, С.*

Резиме

На територији Србије изграђени су сакрални објекти у специфичном моравском стилу, који је настао као последица одређених историјских догађања на овим просторима.

Сви сакрални објекти саграђени у 14. и 15. веку, у моравском стилу, проглашени су за споменике културе, јер представљају грађевинско – архитектонске објекте од посебног културног и историјског значаја.

Републички завод за заштиту споменика културе је задужен и за њихову категоризацију. По категоризацији овог завода на простору Србије споменици архитектуре изграђени у моравском стилу су подељени на споменике изузетног значаја и великог значаја.

Кључне речи: споменици културе, моравски стил.

Resume

On the territory of Vojvodina religious objects were built. They have been built in moravski style that originated as a result of some historic occurrences in these regions.

All religious objects have been built in 14th and 15th century, in Moravski style and they were acclaimed for the cultural monuments, because they present architectural objects that have distinct cultural and historic value.

Republic institute for preserving monuments is obligated for their categorization. From the categorization of this institute on the territory of Serbia, architectural monuments built in moravski style are divided into monuments of exceptional value and grand value.

Key words: cultural monuments, moravski style

* Др Снежана Бесермењи, ПМФ, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад

Увод

На територији Србије изграђени су сакрални објекти у специфичном моравском стилу, који је настао као последица одређених историјских догађања на овим просторима.

Под притиском Турака, крајем 14. века, економски, политички и културни центар Србије, премешта се на север, у долину Велике, Јужне и Западне Мораве. На овом простору се развија културни живот, који се манифестује и настајањем новог стила у архитектури, моравског стила. Овај стил представља смелу комбинацију већ познатих архитектонских елемената.

Карактеристичан облик грађевина је облик триконхоса, који се јавља на два начина: као сажет уписани крст са апсидама, које образују тролист и као уписани крст са апсидама са стране, које заједно са олтарском апсидом, чине облик тролиста. Грађевине се степенасто пењу у висину са крововима различитих висина и са кубетом, који доминира.

Цркве су озидане обично наизменичним редовима опеке, малтера и камена. Вертикално и хоризонтално издељењошћу фасаде, изведена је богата декорација. Прозори су лучно завршени, а код неких цркава су изломљени луци, у готском стилу. Плитки рељеф у камену је коришћен за украшавање прозора и портала. У горњим зонама фасаде налазе се розете.

Приликом изградње цркви у моравском стилу, много је већа пажња посвећена спољнем изгледу грађевине, која се третира као скулптура. Организацији унутрашњег простора је посвећена много мања пажња (Дероко, 1964).

Сви сакрални објекти саграђени у 14. и 15. веку, у моравском стилу, проглашен су за споменике културе, јер представљају грађевинско-архитектонске објекте од посебног културног и историјског значаја.

Републички завод за заштиту споменика културе је задужен и за њихову категоризацију. По категоризацији овог завода на простору Србије споменици архитектуре изграђени у моравском стилу су подељени на споменике изузетног значаја и великог значаја.

Споменици архитектуре у моравском стилу од изузетног значаја

Споменици архитектуре у моравском стилу, који су категоризовани како културна добра од изузетног значаја имају посебан значај за друштвени, историјски и културни развој Српског народа. Они имају изузетну уметничку и естетску вредност, али нам сведоче и о историјским догађајима, као и о појединим личностима и њиховом деловању у националној историји. Споменици архитектуре у моравском стилу од изузетног значаја су сви задужбина кнеза Лазара, изузев манастира Каленић и Манасија. Споменици од изузетног значаја су: црква Лазарица у Крушевцу, манастир Раваница, манастир Љубостиња, манастир Каленић и манастир Манасија.

Црква Лазарица – изузетан значај

Црква Лазарица је посвећена св. Стефану, а добила је назив по свом ктитору кнезу Лазару. Сазидана је као дворска црква у средисту Крушевца, због чега је је скромних димензија. Претпоставља се да је изграђена 1374. године, јер тачна година подизања није позната (Вујовић, 1996). Храм припада првој фази моравског стила, са тролистном основом сажетог типа, са једним кубетом. Припрата на западној страни има четвртасту кулу са звоником. Фасада је богато

украшена. На њој је примењен византијски модел наизменичног смењивања хоризонталних редова камених тесаника пешчара са по три реда опеке. На цркви је примењен посебан поступак извлачења широких спојница малтера, које испадају из равни зида. Као најефектнији елемент декорације примењени су украсни преплети око прозора, као и у камену перфорирани розете (Група аутора, 1998). Плиткорелефна декорација је примењена око једноделних и дводелних прозора, на розетама, архиволтама, аркадним фризовима, луцима око прозора кубета и куле над припратом. Фасада је и богато рашчлањена хоризонталним венцима, колонетама, керамопластичним елементима и шаховским пољима (Вујовић, 1996).

Висок ниво скулптуралне камене обраде и вештина компоновања декоративне целине, код цркве Лазарице, довео је до споја новог духа уметности на западу и искуства домаће пластичне уметности. На тај начин је настало особено дело средњевијековне српске уметности.

Црква је у првој половини 18. века обновљена, јер је 1454. године, после пада Крушевца под Турке веома оштећена. Тада је украшена и фрескама, од којих је остало само два портрета. То су портрети кнеза Лазара и цара Уроша. Портрети се данас налазе у Народном музеју у Београду. Фреске су дело сликарског Андреја Андрејевића и његове сликарске групе.

Манастир Раваница – изузетан значај

Раваница се налази код Чуприје, а саградио је кнез Лазар од 1375. до 1377. године. Ктитор је раваничку цркву подигао као свој маузолеј. Када је кнез Лазар погинуо у Косовском боју проглашен је за свеца, а мошти су му 1392. године пренете у Раваницу и ту су се чувале до 1690. године, када су као највећа светиња понешене у сеоби Арсенија III Чарнојевића. Мошти кнеза Лазара су поново враћене у Раваницу 1989. године и то поводом шестостогодишњице битке на Косову. Од свих средњевијековних српских задужбина највише се помиње Раваница у народним песмама.

Црква има основу развијеног тролиста. Његова тролисна основа постала је узор у даљем развоју просторне концепције храмова. Централни кубе је дванаестостоделан и ослања се на четири слободна стуба, тако да високо и витко централно кубе доминира над средишњим делом храма. Четири мала кубета су издигнута на коцкастим постољима и са централним кубетом чине занимљиву композициону целину горњег архитектонско-просторног склопа.

Црква је зидана наизменичним редовима опеке камена, а украшена је керамопластичним декоративним елементима, као и плиткорелефном пластиком на аркадама апсида. Плиткорелефна камена декорација представља двочлано геометријско преплетања биљног и зоморфног карактера. Живописности фасаде доприносе сликана поља на кружним зидовима малих кубета и велика розета на западној страни.

Зидно сликарство у Раваници представља почетак новог стила, у којем се јавља нови осећај за декоративне вредности орнаменталног и изарженог смисла за склад портрета. Нарочито је остварен висок уметнички дојам у делимично очуваним фрескама у олтарском и главном унутрашњем простору цркве. Ктиторска композиција се налази на западном зиду, лево од улаза. На њој су приказани кнез Лазар и кнегиња Милица, који држе модел цркве. Између родитеља и испод модела цркве насликани су њихови синови Стефан и Вук. Манастир је живописан са више прекида и дело је више мајстора. На једној фресци испод светог ратника се потписао сликар Константин. Мајстори се нису одликовали уједначеном даровитишћу. Као најбоље фреске могу се издвојити фреске у средњој зони и и медаљони у олтарској апсиди. Њих су урадили најбољи уметници друге половине 14. века на Балкану. Фреске у припрати су настале знатно касније, у 18. веку, а значајне су за проучавање позније поствизантијско доба.

Манастир Љубостиња – изузетан значај

Северно од Трстеника, на левој обали Љубостињске реке, налази се манастир Љубостиња. Због недостатка писаних података историја манастира је недовољно позната. Познато је да је подигнут пре Косовске битке и да је задужбина кнегиње Милице и кнеза Лазара. Највероватније је изграђена 1387. године.

Црква је посвећена Успењу Богородице и представља грађевину у облику слободног уписаног крста и тролиста са једним кубетом и са припратом, која је засведена калотом. Припрата, која се налази на западној страни, замишљена је као дворана квадратне основе. Купола је ослоњена на четири слободна ступца. Тамбур кубета је споља осмостран, а изнутра кружног облика. Све три апсиде, олтарска и бочне, споља су петостране, а изнутра полукружне.

Црква је озидана каменом и измалтерисана, раније је била обојена црвеном, белом и жутом бојом, што је подражавало зидање каменом и опеком. Зидана је каменом пешчаром, а фасада цркве је рашчлањена по вертикали и хоризонтални. По вертикали фасада је рашчлањена плитким пиластрима и облим стубићима. Хоризонтална подела је изведена профилисаним каменим венцем, који опасује целу грађевину. Плитка скулптура је коришћена за украшавање прозора, розета, слепих arkada и портала. Декоративни систем је допуњен и керамопластичним украсима. Фасада је украшена и розетама, које представљају комбинацију преплета и флоралистичких мотива. На улазном порталу уклесано је име Раде Боровић, који је био градитељ Љубостиње. Није познато порекло овог мајстора, али је констатовано да у овој цркви остварио савршену симбиозу архитектуре и скулптуре.

Фреске које је наручила кнегиња Милица, сачуване су самоу тамбуру кубете. Оне су урађене 1388. – 1389. године и данас представљају делимично очуване стојеће фигуре пророка са свицима у рукама. Знатно боље су очуване фреске, које су урађене између 1402. и 1405. године. Из тог периода су сачуване фреске у наосу, које представљају поједине сцене из циклуса Великих празника и Христових чуда, затим српске светитеље св. Саву и св. Симеона. У припрати је приказана Богородица са Христом, као и портрети кнеза Лазара, кнегиње Милице, Стефана и Вука. Ове фреске су дело јеромонаха Макарија, који се потписао на фресци изнад улаза из припрате у наос.

Приликом обнављања храма, јер је 1788. године био оштећен од стране Турака, обновљен је и живопис у дољним зонама, тако да те фреске у доњој зони имају више документарну него уметничку вредност. Иконостас је осликао 1822. године Никола Марковић.

Последње обнављање храма је обављено 1851. године и тада су измењени неки делови у њеном спољном изгледу. Стручни конзерваторски радови радови су обављени шездесетих година прошлог века.

Манастир Каленић – изузетни значај

На обронцима Гледићких планина, западно од села Опарића у Левчу (46 km западно од Јагодине), налази се манастир Каленић са црквом посвећеном Ваведењу Богородице. Историја манастира није довољно позната, тако да неки подаци кажу да је манастир саграђен и живописан од 1407. до 1413. године, а други од 1413. до 1417. године. Ктитор манастира је Богдан са супругом Милицом, који су припадали угледној властели из времена деспота Стефана Лазаревића. Црква је грађена по угледу на Лазарицу, тако да има сличну просторну структуру.

Црква је саграђена у облику сажетог тролиста са једним кубетом, који доминира издигнуто на коцкастом постољу, а подигнут је изнад централног дела наоса. На западној страни се налази припрата са слепом калотом. Олтарска и бочне апсиде су изнутра полукружне, а споља петостране.

Сазидана је од тесаног камена и опеке са широким фугама кречног малтера. Фасада је декорисана пиластрима и стубићима, са чиме је постигнута вертикална рашчлањеност и кордонским венцима, са чиме је постигнута хоризонтална рашчлањеност. За декорацију су још коришћене слепе аркаде и плитки рељеф. Декоративна камена пластика је нарочито изражена на порталима. Главни мотив рељефне декорације је преплет стилизованих љиљана и палмета, као и зооморфне и антропоморфне представе. На јужном зиду нартекса се налази најлепши рељеф, који приказује Богородицу са Христом. Некада су сви рељефи на цркви били обојени, са чиме је била постигнута већа израженост њихових дубина.

Фреске у цркви су префињеног колорита, са благим и меким цртежом. Оне представљају једно од врхунских сликарских остварења у Србији. У наосу се налазе фреске чија су тема Велики празници, затим Христов овоземаљски живот и појединачни ликови светитеља. У припрати је приказан Богородичин живот. У западном делу храма се налази оштећен портрет ктитора. Храм је обновљен 1930. године, а конзервација је изведена 1959. године.

Манастир Манасија- изузетан значај

Манасије или Ресаве налази се код Деспотовца, крај речице Ресаве. Цркву је саградио је деспот Стефан Лазаревић од 1407. до 1418. године и посветио је Св. Тројици. Као главни објекат црква је смештена у средиште простора заштићеног зидовима и кулама. Основа манастирског утврђења је полигоналана и на тај начин је прилагођена кршевитом и неприступачном терену. Утврђење има укупно једанајст кула, од којих је осам правоугаоних, две су шестоугаоне и једна је квадратна. Најдоминантнија је најмасовнија донжон кула, позната као Деспотова кула. У утврђење се улази на огромна врата, која се налазе између две куле, на западној страни. Са губитком српске независности манастир је често био изложен разним оштећењима. У првој половини 18. века, манастир је делимично био обновљен, али је поново страдао у току Првог српског устанка. Од тада до данас ради се на очувању и заштити овог манастира.

Основа цркве св. Тројице је у облику развијеног триконхоса, са пет купола. На цркви су изражене високе пропорције. Сазидана је од камена и није малтерисана. У припрати се налази под израђен од разнобојног мермера. Прозори су били украшени декоративном пластиком у преплетима, која није очувана. Фасада је је веома мало украшена пластичном декорацијом.

Фреске у Манасију су дело најбољих сликара у византијском свету, у првој половини 15. века. Основна вредност манасијских фресака испољава се у њиховој једноставности, богатству хармонија и јединству уметничког израза. Причешће апостола и Поклоњење архијереја су композиције, које се налазе у олтару. Идеализована слика деспота Стефана, који приноси модел цркве св. Тројици и редови светих ратника, као и монаха, налазе се у првој зони наоса. Сlike из Христовог живота су се налазе у вишој зони.

У духу натурализма, сликари Милија и Никола Марковић су 1864. године урадили иконостас (Група аутора, 1998).

Споменици архитектуре у моравском стилу од великог значаја

Споменици архитектуре оу моравском стилу од великог значаја су културна добра, која су значајна за одређени простор, као и одређено раздобље. Они сведоче о културно – историјском развоју Српског народа. Споменици од великог значаја су: манастир Напура, манастир Нова Павлица, манастир Намасија и црква Богородициног успења у Смедереву.

Манастр Напура – велики значај

Код Крушевца, у селу Наупари, на десној обали реке Расине налази се манастир Наупара са црквом посвећеној Богородици. Црква је изграђена у 14. веку у моравском стилу. Ктитор није познат, мада у народу постоји прича да га је саградио кнез Лазар. Први пут се спомиње 1382. године, када је монах Доротеј, који је био некада властелин кнеза Лазара, приложио својој задужбини Дренчи двор са придворцима у Наупари. Из овог податка може да се закључи да је црква у Наупари саграђена седамдесетих година 14. века. Основа цркве је сажет триконхос, изнад њеног централног дела налази се купола, а изнад припрате се налази кула звоник. Црква је украшена розетом на западној фасади и пластичном декорацијом у највишој зони фасаде. Некада је фасада била украшена и сликаном декорацијом. Црква је живописана крајем 14. и почетком 15. века. У припрати, у њеном југоисточном углу се налази композиција ктитора. Изнад улаза у наос се налази композиција, која представља Богородицу са Христом. У централној куполи су некада били представљени пророци, јеванђелисти и Христос Пантрократор. Фреске које за композицију имају Велике празнике су распоређене у простору испод куполе, бочним апсидама и на сводовима. Манастир је страдао од Турака 1454. године, тако да је црква обновљена 1835. године. Конзервација је извршена 1995. године.

Манастир Нова Павлица – велики значај

Југоисточно од Брвеника, на последњим западним обронцима Копаоника, у селу Павлица налази се манастир Нова Павлица. Манастирска црква је посвећена Ваведуњу Богородице. Највероватније је саграђена у периоду од 1381. до 1386. године. Задужбина је нећака кнеза Лазара, Стефана и Лазара Мусића. Браћа Мусић су били из угледне властеле, а њихова мајка Драгана је била сестра кнеза Лазара.

Основ цркве је развијен триконхос са куполом на слободним ступцима, која је постављена на коцкасто постоље. Масован звоник је саграђен крајем 19. века. Мада припада моравском стилу, црква овог манастира има омалтерисану и окречену фасаду, а на њој су изостављене разрушене и декоративно обрађене фасаде. Живопис у цркви је делимично очуван, а одликује га распоред тема, који је типичан за споменике изграђене у моравском стилу. У најнижим зонама су представљени свети ратници и ктиторска породица, насликана на западном зиду. Ктиторски портрети Стефана и Лазара Мусића су представљени са наглашеном индивидуалношћу, па се на њима успешно дочаравају њихове психичке одлике и карактерне особине. Сцене Страдања Христа, као и сцене Великих празника, нижу се од горе на доле.

Митрополит Јоаникије је манастир обновио 1464. године, када је цркви додао и спољну припрату. Тада је она и осликана на захтев војводе Михаила Анђеловића. Данас у фреске у припрати сачуване у фрагментима, међу којима су две ктиторске композиције са митрополитом и највероватније војводом Анђеловићем.

Детаљни чишћење живописа је изведено 1955. године, а током осамдестих и деведесетих година прошлог века су извршени конзерваторски радови.

Манастир Намасија – велики значај

У горњем делу клисуре Црнице, североисточно од села Забреге, око 15 km североисточно од Параћина, налази се манастир Намасија. У оквиру манастира налази се црква св. Николе, која припада првим црквама моравског стила. Њени ктитори су били монаси, а изградили су је у 14. или 15. веку.

Основу цркве представља триконхос са правоугаоном припратом. Апсиде су унутра полу-кружног облика, а споља тространог. Камена крстионица је узидана у северозападном углу брода. Капела правоугаоног облика је дозидана уз јужни зид. Изнад централног дела уздизала се купола, која је са добрим делом бочних зидова срушена. Црква је сазидана од ломљеног камена у кречњачком малтеру.

У апсиди је очуван део живописа, који представља фигуре светитеља, а урађен је у току 15. века. У унутрашњости капеле је такође очуван живопис, који се везује за 16. век.

Археолошка истраживања и конзервација су завршени 1979. године.

Црква Богородичиног успења – великог значаја

На гробљу у Смедереву се налази црква посвећена Богородицином успењу, која је највероватније изграђена у првој половини 15. века, а изграђена је у моравском стилу. Ктитор цркве није познат, јер не постоје никави историјски подаци.

Основа цркве је триконхос, односно сажет уписани крст. Централна купола се издиже изнад осмостраног тамбура. Црква је сазидана од од камена и опеке. На отворима је заступљена пластична декорација, која је урађена у виду геометријских преплета. Фасада је још украшена слепим аркадама и хоризонталним венцем.

Црква је живописана у 17. веку, а пошетком 19. века су насликане иконе за иконостас, које је урадио Никола Апостоловић. Конзервација цркве је изведена 1982. године (Група аутора, 1998).

Туристичка валоризација сакралних објеката у моравском стилу

Да би се проценила вредност сакралних објеката у моравском стилу са становишта туризма, што омогућава увид у могућности да се ови споменици културе укључе у развој туризма, неопходно је извршити њихову туристичку валоризацију.

Један од основних елемената туристичке валоризације је туристичко-географски положај, јер повољан положај доприноси бржем и квалитетнијем савлађивању удаљености. Код највећег броја споменика културе у моравском стилу овај елемент туристичке валоризације је високо вреднован, јер се налазе у близини међународног пута Е-75, који повезује Гдањск са Атином. Зато њихов туристичко-географски положај поспешује туристички развој и има међународни значај. За све наведене манастире и цркве у моравском стилу је карактеристична и добра приступачност, јер су сви локалним путевима повезани са важним саобраћајницама.

Споменици архитектуре у моравском стилу имају историјски значај, али су исто тако значајни и за културу српског народа, а њихова вредност достиже национални значај. Они се истичу по својим естетским квалитетима, монументалности, раритетности, као и културно-историјском значају. За непокретна културна добра од изузетног значаја су проглашена црква Лазарица, и манастири Раваница, Љубостиња, Каленић и Манасија, зато је њихова уметничка вредност вреднована са највишом оценом. Манастири Напура, Нова Павлица и Намасија, као и црква Богородичиног успења су споменици културе од великог значаја, па је њихова уметничка вредност оцењена за једну оцену мање.

Сакрални објекти у моравском стилу су са високом вреднишћу туристичког амбијента, када су уклопљени у очуване природне вредности, јер ту долази до комбинације природних и

Табела 1. Туристичка валоризација споменика културе у моравском стилу
 Table No. 1 Touristic Valorization of the Cultural Mnuments in Moravski Style

Локалитет	ЕЛЕМЕНТИ ТУРИСТИЧКЕ ВАЛОРИЗАЦИЈЕ						
	Туристичко-географски положај	Уметничка вредност	Амбијент	Туристичка атрактивности и препознатљивост	Туристичка опремљеност	Уклопљеност у туристичко богатство	Општа туристичка вредност
Црква Лазарица	5	5	3	5	3	5	4.3
Раваница	5	5	4	5	3	3	4.1
Љубостиња	4	5	3	5	2	2	3.3
Каленић	4	5	3	5	2	1	3.3
Манасија	4	5	4	5	3	5	4.3
Напура	3	4	2	4	1	4	3
Нова Павлица	3	4	2	4	1	5	3.1
Намасија	5	4	2	4	1	3	3.1
Црква Богородичиног успења	3	4	1	4	1	5	3
Просечна вредност	4	4.5	2.6	4.5	1.8	3.6	3.5

антропогених вредности. Међутима, туристичка вредност амбијента код неких споменика у моравском стилу има веома ниску вредност.

Вредновање атрактивности споменика културе у моравском стилу, у циљу утврђивања могућности које пружају за туризам, односи се на вредновање свих оних елемената који привлаче посетиоце и омогућавају им потребне информације. Сви споменици културе у моравском стилу, у том смислу нису подједнако атрактивни за туристе, мада су те разлике веома мале, јер сви поседују високу културно-уметничку вредност, како због своје специфичне архитектуре, тако и због фресака, икона, иконостаса и других реликвијских предмета у њима. Најбројнији посетиоци сакралних објеката у моравском стилу су екскурзије и друге организоване групе.

Већина манастира у моравском стилу, који представљају споменике културе није довољно туристички опремљена, а само неки имају постављене путоказе и информативне табле. Немају уређена одморишта за посетиоце, као ни објекте за пружање минималних услуга. Због слабе опремљености они губе на туристичкој вредности, као и конкурентности на туристичком тржишту.

Уклопљеност у туристичко богатство и процена туристичке вредности комплементарних мотива исте дестинације, веома је битна да би се објединила туристичка понуда. Код неких споменика културе у моравском стилу овај елемент туристичке валоризације је веома високо вреднован, као на пример код цркве Лазарице у Крушевцу, цркве Богородичиног успења у Смедереву, затим манастира Манасије, Напуре и Нова Павлица.

На основу вредновања свих елемената туристичке валоризације сакралних објеката у моравском стилу изведена је општа оцена туристичке вредности, која овим споменицима културе даје шири регионални туристички значај. На крају може да се закључи да ови оригинални споменици културе, као значајно културно добро Србије, могу да имају и међународни значај, ако би се остварила боља туристичка опремљеност и у појединим случајевима туристичка вредност амбијента.

Закључак

Под притиском Турака, крајем 14. века, економски, политички и културни центар Србије, премешта се на север, у долину Велике, Јужне и Западне Мораве. На овом простору се развија културни живот, који се манифестује и настајањем новог стила у архитектури, моравског стила. Овај стил представља смелу комбинацију већ познатих архитектонских елемената

Сви сакрални објекти саграђени у 14. и 15. веку, у моравском стилу, проглашен су за споменике културе, јер представљају грађевинско – архитектонске објекте од посебног културног и историјског значаја.

Републички завод за заштиту споменика културе је задужен и за њихову категоризацију. По категоризацији овог завода на простору Србије споменици архитектуре изграђени у моравском стилу су подељени на споменике изузетног значаја и великог значаја.

Споменици архитектуре оу моравском стилу од великог значаја су културна добра, која су значајна за одређени простор, као и одређено раздобље. Они сведоче о културно – историјском развоју Српског народа. Споменици од великог значаја су: манастир Напура, манастир Нова Павлица, манастир Намасија и црква Богородициног успења у Смедереву.

Споменици архитектуре оу моравском стилу од великог значаја су културна добра, која су значајна за одређени простор, као и одређено раздобље. Они сведоче о културно – историјском развоју Српског народа. Споменици од великог значаја су: манастир Напура, манастир Нова Павлица, манастир Намасија и црква Богородициног успења у Смедереву.

Да би се проценила вредноср сакралних објеката у моравском стилу са становишта туризма, што омогућава увид у могућности да се ови споменици културе укључе у развој туризма, неопходно је извршити њихову туристичку валоризацију.

На основу вредновања свих елемената туристичке валоризације сакралних објеката у моравском стилу изведена је општа оцена туристичке вредности, која овим споменицима културе даје шири регионални туристички значај. На основу вредновања свих елемената туристичке валоризације сакралних објеката у моравском стилу изведена је општа оцена туристичке вредности, која овим споменицима културе даје шири регионални туристички значај.

Литература

- Дероко А. (1964): Споменици архитектуре од 9. до 18. века у Југославији. Грађевинска књига, Београд.
- Дероко А. (1953): Монументална и декоративна архитектура у средњовековној Србији. Научна књига, Београд.
- Јовичић Ж. (1992): Феноменологија туризма. Научна књига, Београд.
- Гарднер Х. (1967): Уметност кроз векове. Матица српска, Нови Сад.
- Група аутора (1998): Споменичко наслеђе Србије. Републички завод за заштиту споменика културе, Београд.
- Павловић Д. (1986): Проблеми и правци заштите манастира у вези са њиховом туристичком презентацијом. Гласник- Теорија и пракса туризма, бр.4, Београд.
- Пискел Ђ. (1969): Општа историја уметности. Вук Караџић, Београд.
- Вујовић Б. (1986): Културно – историјска и национална вредност манастира у Србији. Гласник – Теорија и пракса туризма, бр.4, Београд.
- Вујовић Б. (1996): Културна ризница Србије. Издавачка задруга ИДЕА, Београд.